

Development of a Learning Process of Solid Waste Management of Households Using a School as a Starting Point: A Case Study of Wad Khoke Samarnkhun School, Hat Yai District, Songkhla Province

Maisuree Itsapak¹, Jawanit Kittitornkool² and Sanan Pengmuen³

¹M.Sc. (Environmental Education), Researcher,

E-mail: ron_mai_@hotmail.com

²Ph.D. (Development Studies), Assistant Professor,

Faculty of Environmental Management,

³M.Sc. (Rural and Regional Development Planning), Lecturer,

Faculty of Education,

Prince of Songkla University

Abstract

This action research adopted the qualitation research methodology with the objectives to study 1) patterns and steps of learning process in solid waste management of households by using a school as a starting point, 2) primary outcomes of the learning process in solid waste management of households by using a school as a starting point, 3) factors and conditions related to development of learning process in solid waste management of households by using a school as a starting point. The study area focused on Wad Khoke Samarnkhun school and two communities in the service areas : Choksarman and Ratanautich Communities, Hat Yai District, Songkhla Province. The sample groups derived from a purposive sampling including forty-eight core-team students, ten core-team teachers and a few core-team community leaders. The levels of knowledge, understanding, attitudes, behavior and participation in solid waste management among the sample groups are ranked from high to low as follows : 1) the core-team

students, 2) the core-team teachers, 3) the core-team community leaders, and 4) the community households. Projects concerning the solid waste management could not be carried out due to the unreadiness of the school and the communities.

Factors contributing to the learning process are as follows: 1) the school factors, including support from the school principal, the school administrative structure, active participation of the core-team students and teachers, the school policy, 2) funding from a nongovernmental organization and; 3) the policy and support of Hat Yai Municipality. Obstructing factors include 1) limitation of urban communities, 2) lack of participation from urban communities, 3) inadequate knowledge of community leaders, and 4) economic and social constraints of the community and the core-team students' households.

Keywords: household, learning process, school, solid waste management, Songkhla

การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกสमानคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ไหมสุหรี อีสภาค¹, เยาวนิจ กิตติธรรกุล² และสนั่น เพ็งเหมือน³

¹วท.ม. (สิ่งแวดล้อมศึกษา) นักวิจัย,

E-mail: ron_mai_@hotmail.com

²Ph.D. (Development Studies) ผู้ช่วยศาสตราจารย์,
คณะกรรมการจัดการสิ่งแวดล้อม

³M.Sc. (Rural and Regional Development Planning), อาจารย์,
คณะศึกษาศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) รูปแบบและขั้นตอนการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน 2) ผลเบื้องต้นของการจัดกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน 3) เงื่อนไขและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน พื้นที่ศึกษา คือ โรงเรียนวัดโคกสमानคุณและชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตบริการของโรงเรียน อันได้แก่ ชุมชนโคกสमानและชุมชนรัตนอุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วยนักเรียนแกนนำ จำนวน 48 คน ครูแกนนำ จำนวน 10 คน และแกนนำชุมชน จำนวน 6 คน พบว่า ระดับการเรียนรู้ ความรู้ ความเข้าใจ ทศนคติ พฤติกรรมและการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในงานวิจัย มีผลการเรียนรู้เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้ 1) นักเรียนแกนนำ 2) ครูแกนนำ 3) แกนนำชุมชน และ 4) ครัวเรือนในชุมชน และพบว่ากลุ่มดังกล่าวไม่สามารถดำเนินโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชนต่อเนื่องได้ เนื่องจากโรงเรียนและชุมชนยังไม่มีความพร้อม

เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย ได้แก่ 1) ปัจจัยที่เกิดจากโรงเรียน ประกอบด้วย ความสนใจของผู้บริหารโรงเรียน นโยบายของโรงเรียน โครงสร้างทางอำนาจความร่วมมือของนักเรียนและครูแกนนำ 2) ปัจจัยสนับสนุนงบประมาณจากภายนอก 3) นโยบายและแผนพัฒนาของเทศบาลนครหาดใหญ่ ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย

โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน ได้แก่ 1) ข้อจำกัดของชุมชนเมือง 2) การขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนเมือง 3) การขาด
ประสบการณ์ของผู้นำชุมชน และ 4) สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนนักเรียนแกนนำและชุมชน

คำสำคัญ: กระบวนการเรียนรู้, การจัดการมูลฝอย, ครัวเรือน, โรงเรียน, สงขลา

ความเป็นมาของปัญหา

ในบรรดาปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งหมด มูลฝอยนับ
เป็นปัญหาใกล้ตัวมนุษย์มากที่สุด กล่าวคือ ทุกคน
ล้วนแต่เป็นผู้ผลิตมูลฝอยจากการอุปโภคและบริโภค
ในชีวิตประจำวัน (กรมควบคุมมลพิษ, 2542) ซึ่งใน
ปัจจุบันมูลฝอยในประเทศไทยก็มีแนวโน้มที่จะเพิ่ม
สูงขึ้นทุกปี ตามจำนวนประชากรของประเทศที่เพิ่มขึ้น
สถิติเมื่อปี 2538 ของกรมควบคุมมลพิษ กระทรวง
วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ได้ระบุว่า
ปริมาณมูลฝอยทั่วประเทศมีประมาณ 12.58 ล้านตัน
ต่อปี (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2543) ในปี 2540
ปริมาณมูลฝอยจากชุมชนทั่วประเทศ มีปริมาณเพิ่มขึ้น
เป็น 13.5 ล้านตัน หรือประมาณ 37,000 ตันต่อวัน
(กรมควบคุมมลพิษ, ม.ป.ป.) และในปี 2545 ปริมาณ
มูลฝอยได้เพิ่มปริมาณสูงขึ้นเป็น 14.2 ล้านตัน นอกจากนี้
ยังพบว่า ปริมาณมูลฝอยในประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะ
เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจากการคาดการณ์ปริมาณมูลฝอย
ในรอบ 10 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2545 - 2554) พบว่า
มูลฝอยในประเทศไทยจะมีอัตราเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ
2.0 ต่อปี หรือคิดเป็นปริมาณมูลฝอยเพิ่มขึ้นประมาณ
วันละ 700 - 900 ตัน (สุภรนต์ โรจนไพรวงศ์,
ม.ป.ป.)

อย่างไรก็ตาม ภาระหน้าที่และความรับผิดชอบที่
เกี่ยวข้องกับการจัดการมูลฝอยของประเทศไทย โดย
ส่วนมากเป็นของหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานส่วน
ท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ ซึ่งที่ผ่านมาก็พบว่า หน่วยงาน
ดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จในการจัดการขยะ ทั้งนี้

เนื่องจากปริมาณมูลฝอยมีมาก แต่ขีดความสามารถใน
การเก็บขนและการกำจัดมีค่อนข้างจำกัด รวมทั้งพื้นที่
ในการกำจัดมูลฝอยของเมืองหลายแห่งถูกปิดลงเพราะ
มีการใช้พื้นที่จนเต็ม และบางพื้นที่ก็หมดอายุการใช้งาน
อีกทั้งการเสาะหาพื้นที่กำจัดมูลฝอยแห่งใหม่ นับเป็น
ปัญหาใหญ่และมักได้รับการต่อต้านจากประชาชน
อยู่เสมอ เนื่องจากประชาชนส่วนมากไม่ต้องการให้
ของเสียมาอยู่ใกล้บ้านตัวเอง (บุญต่วน แก้วปินตา,
2545)

ดังนั้น ภาระหน้าที่ในการจัดการมูลฝอย จึงควร
เป็นของประชาชนทุก ๆ คนที่จะต้องช่วยกันแก้ปัญหา
ร่วมกันลดปริมาณและกำจัดมูลฝอยอย่างถูกวิธี ซึ่ง
แนวทางหนึ่งในการจัดการ คือ การส่งเสริมให้ผู้ที่
มีส่วนเกี่ยวข้องในการก่อมูลฝอยได้มีส่วนร่วมในการจัดการ
มูลฝอย มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามา
มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาจากสาเหตุที่แท้จริง โดย
การเปิดรับอาสาสมัครประจำพื้นที่ เพื่อเป็นแกนนำใน
การส่งเสริมการมีส่วนร่วม เพื่อให้ความรู้เรื่องการจัดการ
มูลฝอยแก่ประชาชนในชุมชน เพื่อเป็นการสร้างและ
ปลูกจิตสำนึกเรื่องการจัดการมูลฝอยให้แก่ประชาชน
โดยโรงเรียนสามารถเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อน
เรื่องการจัดการมูลฝอยได้เป็นอย่างดี เนื่องจากนักเรียน
จะสามารถถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่ได้เรียนรู้ไปสู่อุ
ผู้ปกครองโดยตรง ซึ่งถือเป็นการสร้างกระบวนการ
เรียนรู้และการมีส่วนร่วมเรื่องการจัดการมูลฝอยในระดับ
ครอบครัว อันจะส่งผลให้ครัวเรือนเกิดการเรียนรู้และ

สามารถกำหนดแนวทางในการจัดการมูลฝอยภายในครัวเรือนและชุมชนได้ต่อไป มีข้อเสนอให้เป็นหน้าที่ของเทศบาลหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใด ๆ แต่เพียงฝ่ายเดียว

โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ เป็นโรงเรียนประถมศึกษาศึกษาขนาดกลางในเขตอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีครูทั้งหมด 30 คน นักเรียน 725 คน โดยโรงเรียนมีพื้นที่ทั้งหมด 3 ไร่ 2 งาน 35 ตารางวา ปัจจุบันเป็นโรงเรียนที่อยู่ในโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่เทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งเป็นโครงการปฏิบัติการในเมืองนำร่องของภาคใต้ที่ทำหน้าที่สนับสนุนการทำงานร่วมกันของกลุ่มที่มีความหลากหลายในชุมชนเมือง และมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาเมืองและชุมชนให้นำอยู่อย่างเป็นรูปธรรม ทางโครงการฯ ได้เข้ามาจัดอบรมเรื่องการจัดการมูลฝอย และการทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่โรงเรียน ซึ่งผลปรากฏจากการอบรมฯ คือ ผู้บริหารโรงเรียนมีความตระหนักถึงประโยชน์ ความสำคัญของการจัดการมูลฝอยและการนำมูลฝอยมาใช้ประโยชน์ จึงได้สนับสนุนให้นักเรียนในโรงเรียนจัดทำโครงการน้ำหมักชีวภาพจากเปลือกมะนาว โดยการนำเปลือกมะนาวที่เกิดจากกระบวนการผลิตน้ำมะนาวในชุมชนโชคสมานและชุมชนรัตนอุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำน้ำหมักชีวภาพ และโรงเรียนได้นำผลผลิตจากน้ำหมักชีวภาพไปทดลองใช้ทำความสะอาดห้องน้ำในโรงเรียน ซึ่งได้ผลเป็นที่พึงพอใจและเป็นที่ยอมรับจากคณะครูและนักเรียนภายในโรงเรียนเป็นอย่างดี

ชุมชนโชคสมานและชุมชนรัตนอุทิศ เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ ที่ตั้งอยู่ในเขตรับผิดชอบของเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีลักษณะเป็นชุมชนแออัด เนื่องจากมีผู้คนจากหลากหลายพื้นที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น ทำให้ชุมชนมีความหลากหลายทางด้าน การประกอบอาชีพ และวัฒนธรรม โดยสมาชิกในชุมชนส่วนมากประกอบ

อาชีพรับจ้างนอกบ้าน และมีบางส่วนที่มีการประกอบอาชีพรับจ้างอยู่ภายในครัวเรือนและชุมชน เช่น การทำปลาแห้ง การทำน้ำมะนาว การรับจ้างแกะเปลือกสตอ การทำเส้นขนมจีน การทำมะพร้าวแห้ง การเลี้ยงสัตว์ การค้าขาย การทำร้านอาหาร เป็นต้น ปัญหามูลฝอยในครัวเรือนเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดในชุมชน เนื่องจากครัวเรือนมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการผลิตมูลฝอยขึ้นทุกวัน เช่น การประกอบอาหาร อีกทั้งครัวเรือนยังไม่มีวิธีการจัดการมูลฝอยอย่างถูกต้อง เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจ และขาดความตระหนักต่อปัญหา มูลฝอย อีกทั้งประชาชนส่วนมากไม่สนใจและไม่ให้ความร่วมมือกับการแก้ปัญหา แม้ว่าทางเทศบาลนครหาดใหญ่ได้เข้ามารณรงค์ในเรื่องการจัดการมูลฝอยให้กับชุมชนและครัวเรือน แต่การดำเนินการดังกล่าวยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะเทศบาลฯ ไม่มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและขาดการติดตามผล (ธนา นนทพุทธ, สัมภาษณ์, 2546)

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย เพื่อให้เด็กเรียนเป็นผู้ส่งผ่านความรู้ ความเข้าใจและความตระหนัก เรื่องการจัดการมูลฝอยไปสู่ครัวเรือนและชุมชนของตนเอง เพื่อเป็นแนวทางให้ครัวเรือนและชุมชนสามารถจัดการมูลฝอยได้อย่างถูกต้องต่อไป ทั้งนี้ จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยซึ่งเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอย ผู้วิจัยพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอยโดยเริ่มต้นจากโรงเรียนน้อยมาก อีกทั้งงานวิจัยโดยส่วนมากยังไม่มีการศึกษาที่ครอบคลุมเรื่องการใช้กระบวนการเรียนรู้ ในรูปแบบของการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยจากโรงเรียนไปสู่ครัวเรือน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงถือเป็นการทดลองแนวคิดในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้

ในการจัดการมูลฝอยจากโรงเรียนไปสู่ครัวเรือนและชุมชนต่อไป

งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการถ่ายทอดความรู้ของนักเรียนแกนนำไปสู่ครัวเรือนและชุมชนเป็นหลัก โดยมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนแกนนำมีบทบาทหลักและมีส่วนร่วมโดยตรงในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนและชุมชนในการจัดการมูลฝอย เพื่อให้ครัวเรือนเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักต่อปัญหามูลฝอย โดยขั้นตอนและรูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในงานวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นตามบริบทของชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การเตรียมการวิจัย 2) การเตรียมความรู้แกนนำ 3) การศึกษาและกำหนดแนวทางในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ 4) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ครัวเรือนและชุมชน (การขยายการเรียนรู้) และ 5) การติดตามและการประเมินผล

คำถามการวิจัย

1. กิจกรรมการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียนเป็นอย่างไร

2. ผลเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากครัวเรือนเป็นอย่างไร

3. ปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน

อีกทั้ง งานวิจัยนี้ยังได้มีการบูรณาการเข้ากับงานวิจัยของนายพงศ์ภพ ขนบแก้ว (2548) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่มุ่งการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียน: กรณีศึกษาโรงเรียนวัดโคกสมาณคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักเรื่องการจัดการมูลฝอยให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหามูลฝอยในโรงเรียน ดังนั้น

กลุ่มตัวอย่างในงานวิจัยในส่วนของครูและนักเรียนแกนนำโรงเรียนวัดโคกสมาณคุณ จึงใช้กลุ่มเดียวกันรวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ยังมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันในส่วนของการเตรียมความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยให้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นนักเรียนและครูแกนนำ

ขอบเขตการศึกษา

1. ชุมชนโคกสมาณและชุมชนรัตนอุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

2. กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ครูแกนนำ จำนวน 10 คน นักเรียนแกนนำ จำนวน 48 คน และแกนนำชุมชนที่เป็นคณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนโคกสมาณและรัตนอุทิศ โดยมีการสมัครเข้าร่วมกิจกรรมระยะเริ่มต้นการวิจัย จำนวน 2 คน และเข้าร่วมในระยะหลังการวิจัย จำนวน 6 คน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

วิธีการดำเนินการวิจัย

กระบวนการในงานวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นการเตรียมการวิจัย
2. ขั้นการเตรียมความพร้อมกลุ่มแกนนำ
3. ขั้นการกำหนดและหาแนวทางเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนและชุมชนในการจัดการมูลฝอย
4. ขั้นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยครัวเรือนและชุมชน
5. การติดตามและประเมินผล เพื่อประเมินผลเบื้องต้นในกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย

ผลการวิจัย

1. ผลจากขั้นตอนและรูปแบบในการจัดกิจกรรม
การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการ
มูลฝอยโดยเริ่มต้นจากโรงเรียน มีดังนี้

1.1 ขั้นการเตรียมการ เป็นการสร้างความ
สัมพันธ์แนวราบ โดยการเข้าไปร่วมกิจกรรมและช่วยเหลือ
การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนและชุมชน เพื่อ
แนะนำตัวและสร้างความสนิทสนมและความสัมพันธ์
กับโรงเรียนและชุมชน ซึ่งวิธีการดังกล่าวทำให้ผู้ที่มี
ส่วนเกี่ยวข้องเกิดความไว้วางใจให้ความร่วมมือในการ
ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ และเกิดความพร้อมที่จะให้
ความร่วมมือในกระบวนการวิจัย

1.2 ขั้นการเตรียมความรู้ เป็นการจัดกิจกรรม
เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ เรื่องการจัดการมูลฝอย
ให้กับนักเรียนแกนนำและครูแกนนำ โดยมีกิจกรรม
ดังนี้

1.2.1 การบรรยาย มีการบรรยายให้
ความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย เพื่อเพิ่มเติมความรู้
เรื่องการจัดการมูลฝอย โดยใช้รูปแบบของการอบรมเชิง
ปฏิบัติการ เพื่อบรรยายความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย
และทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้รับความรู้
เรื่องการจัดการมูลฝอยได้อย่างเต็มที่ และจากการ
ตรวจสอบความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการมูลฝอย
นักเรียนแกนนำเป็นช่วง ๆ ทุกครั้งที่มีการจัดกิจกรรม
การเรียนรู้ โดยใช้รูปแบบการถามตอบ ทำให้ผู้วิจัย
สามารถประเมินความรู้ความเข้าใจของนักเรียนและ
ครูกลุ่มแกนนำได้ และเมื่อผู้วิจัยพบว่านักเรียนและครู
กลุ่มแกนนำไม่เข้าใจความรู้เรื่องมูลฝอยในส่วนใด
ผู้วิจัยสามารถบรรยายและอธิบายความรู้ในส่วนที่ไม่
เข้าใจเพิ่มเติมได้ และเมื่อมีการทบทวนความรู้อีกครั้ง
ผู้วิจัยพบว่า สามารถทำให้นักเรียนและครูแกนนำเกิด
ความรู้ ความเข้าใจเรื่องการจัดการมูลฝอยได้เพิ่มมากขึ้น

1.2.2 การใช้สื่อการเรียนรู้เรื่องการจัด
การมูลฝอยในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดบอร์ดความรู้
เรื่องมูลฝอย การจัดทำศูนย์การเรียนรู้เรื่องมูลฝอยขึ้น

ในโรงเรียน การใช้สื่อการ์ตูน โดยนำเสนอในรูปแบบที่
เข้าใจง่ายและมีความสนุกสนาน และการใช้สื่อวีดิทัศน์
เรื่องการจัด การบำบัดมูลฝอย และการลดปริมาณ
มูลฝอย จากการใช้สื่อดังกล่าว พบว่า สามารถดึงดูด
ความสนใจนักเรียนและครูแกนนำได้เป็นอย่างดี และ
สื่อดังกล่าวยังทำให้ผู้วิจัยสามารถตรวจสอบความเข้าใจ
ของนักเรียนได้ ดังนั้นเมื่อผู้วิจัยพบว่า สื่อการเรียนรู้
เรื่องใดทำให้นักเรียนแกนนำเกิดความเข้าใจได้ยาก
ผู้วิจัยก็สามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ทันที

นอกจากนี้ การที่ผู้วิจัยนำสื่อมาผสมผสานกับ
การยกตัวอย่างเรื่องสถานการณ์มูลฝอยหรือเหตุการณ์
ปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ส่งผลให้นักเรียน
และครูกลุ่มแกนนำสามารถนำความรู้ดังกล่าวมาเชื่อมโยง
กับความรู้เดิมของตน และส่งผลให้เกิดการตระหนักถึง
ความสำคัญของการจัดการมูลฝอยมากขึ้น และเมื่อ
ผู้วิจัยมีการสอดแทรกเกมและสร้างบรรยากาศที่มี
ความเป็นกันเอง พบว่า นักเรียนและครูแกนนำมีความ
สนุกสนาน กล้าแสดงออก รวมทั้งทำให้เกิดความเข้าใจ
เนื้อหาการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยถ่ายทอดได้มากขึ้น

1.2.3 การศึกษาดูงานสถานที่กำจัด
มูลฝอย ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้ศึกษา
เรียนรู้ มีประสบการณ์และเห็นสภาพจริงของสถานที่
กำจัดมูลฝอย อีกทั้งได้รับทราบสถานการณ์พื้นที่กำจัด
มูลฝอยของเทศบาลนครหาดใหญ่ ได้ศึกษาขั้นตอนใน
การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ผลจากการสรุปการเรียนรู้
ในกิจกรรมดังกล่าว พบว่า การศึกษาดูงานทำ
ให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดความตระหนักและเกิด
การเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยเพิ่มมากขึ้น ส่งผล
ให้เกิดความต้องการที่จะแก้ปัญหามูลฝอยในครัวเรือน
และชุมชนของตน นอกจากนี้ นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ
สามารถนำการเรียนรู้จากกิจกรรมมาเชื่อมโยงให้เห็น
โทษของมูลฝอย ดังนั้น การศึกษาดูงานจึงเป็นกิจกรรม
ที่สามารถสร้างการเรียนรู้และทำให้นักเรียน และครู
กลุ่มแกนนำเกิดความรู้ และเกิดความตระหนักต่อปัญหา
มูลฝอยมากขึ้น ซึ่งผลจากการจัดกิจกรรมดังกล่าว มี

ความสอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งกล่าวว่า การเรียนรู้จากการได้เห็นของจริงจะมีส่วนก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง และอยากทดลองนำกลับไปทำมากกว่าการฟังหรือการอ่านเอกสาร นอกจากนี้ การศึกษาดูงานจากตัวอย่างหรือประสบการณ์จริงในการดำเนินกิจกรรมจะเป็นการเรียนรู้ และทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความคิด รูปแบบ วิธีการ และผลที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรม ซึ่งจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการคิด และตัดสินใจที่จะทำงานต่อไป (วรลักษณ์ ไชยทัฬห, 2544)

1.2.4 การศึกษาดูงานโรงเรียนที่มีการจัดการมูลฝอย พบว่า ทำให้ผู้ที่ได้ศึกษาเรียนรู้เกิดประสบการณ์และเรียนรู้การปฏิบัติงานจริงของโรงเรียนที่มีการดำเนินการเรื่องการจัดการมูลฝอย รวมทั้งได้รับฟังการบรรยายวิธีการปฏิบัติงานและผลของการประกอบการ ซึ่งภายหลังจากการศึกษาดูงาน นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้ร่วมกันสรุปผลการเรียนรู้ ซึ่งพบว่า การได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ส่งผลให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดความตระหนักและเกิดความต้องการเข้าไปแก้ปัญหามูลฝอยเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำยังสามารถนำ การเรียนรู้ทั้งหมดที่ได้รับมาเชื่อมโยงกับโครงการฯ ของตนเอง เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้จริงในชุมชน ซึ่งผลดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนาที่ว่า การศึกษาดูงานและทัศนศึกษา โดยการพากลุ่มแกนนำไปดูตัวอย่างงานพัฒนาในพื้นที่อื่น ๆ ทั้งที่เป็นตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จและล้มเหลว เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้กับผู้ที่เคยทำหรือกำลังทำกิจการนั้น ๆ ในระดับบุคคลและกลุ่ม จะทำให้ผู้เรียนเห็นตัวอย่างจริง ซึ่งเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ และความเข้าใจในเรื่องนั้น ทำให้ผู้มา ดูงานได้ข้อคิดและความรู้ต่าง ๆ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543)

1.3 ขั้นการศึกษาและหาแนวทางแก้ไขเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อให้กลุ่มแกนนำได้ศึกษาปัญหา

มูลฝอยในชุมชน และนำข้อมูลทั้งหมดจากการศึกษามา ระดมความคิด เพื่อกำหนดและหาแนวทางในการพัฒนา กระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยแนวทางดังกล่าวต้องเป็นรูปแบบของโครงการหรือ กิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้ในชุมชน ประกอบด้วย กิจกรรมดังนี้

1.3.1 การทดลองคัดแยกมูลฝอยในชุมชน (กิจกรรมตามรอยมูลฝอยในชุมชน)

กิจกรรมนี้ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่ง การทดลองคัดแยกมูลฝอยในชุมชนนั้น ทำให้นักเรียน และครูกลุ่มแกนนำเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ตั้งแต่การศึกษา แหล่งกำเนิดมูลฝอย การศึกษาประเภทและปริมาณ มูลฝอยในชุมชน นอกจากนี้ นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ ยังได้ร่วมกันศึกษา และสังเกตวิธีการจัดการมูลฝอย ของครัวเรือนและชุมชน ได้เรียนรู้เรื่องความร่วมมือ ความมีน้ำใจของคนในชุมชน อีกทั้งยังได้ร่วมกันทำงาน เป็นกลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบและร่วมกัน แก้ปัญหา เพื่อให้การคัดแยกมูลฝอยในชุมชนถูกต้อง ตามขั้นตอนและบรรลุความสำเร็จ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้จากการปฏิบัติเป็นกระบวนการค้นหาข้อมูล สภาพปัญหามูลฝอยในชุมชนอย่างแท้จริง และสามารถ กระตุ้นให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดการตื่นตัว เกิดความตระหนัก และสร้างการเรียนรู้ให้กับนักเรียน และครูกลุ่มแกนนำ ซึ่งจะทำได้สามารถนำข้อมูลจากการเรียนรู้ในกิจกรรมครั้งนี้ไปเชื่อมโยงกับความรู้เดิม เพื่อกำหนดและหาแนวทางพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ของครัวเรือน และชุมชนในการจัดการมูลฝอยต่อไป

จากการสรุปการเรียนรู้ พบว่า กิจกรรมการคัดแยก มูลฝอยในชุมชน ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ ได้เห็นถึงประโยชน์และคุณค่าของมูลฝอยที่ตนเองได้ คัดแยก เช่น มูลฝอยย่อยสลายสามารถนำไปทำเป็น ปุ๋ยน้ำหรือปุ๋ยหมัก มูลฝอยรีไซเคิลสามารถนำไปขาย ให้กับร้านรับซื้อของเก่าหรือชาเลน ส่วนมูลฝอยทั่วไป และมูลฝอยอันตรายควรแยกไว้อย่างละอู จากนั้นติด

ฉลาดที่ดูให้เรียบร้อยก่อนนำไปทิ้งในถังขยะของเทศบาล เพื่อให้เจ้าหน้าที่นำไปกำจัดอย่างถูกต้องต่อไป ซึ่งผลการเรียนรู้ดังกล่าวสอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งเห็นว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ดี เมื่อสาระและกระบวนการเรียนรู้ นั้น ๆ เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้เรียน โดยที่ผู้เรียนจะต้องมีโอกาสคิด ทำสร้างสรรค์ และสรุปสาระการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้สูงสุด จนผู้เรียนสามารถนำผลจากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง (คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, 2543)

1.3.2 การระดมความคิดและการอภิปรายกลุ่ม ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิด เสนอความคิดและอภิปรายการเรียนรู้ของแกนนำตลอดกระบวนการวิจัย ซึ่งผลจากการระดมความคิดและร่วมกันอภิปราย ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้ร่วมกันระดมสมองและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างมีเหตุผล และแม้ว่านักเรียนและครูกลุ่มแกนนำอาจมีความเห็นที่แตกต่างกัน แต่เมื่อได้ข้อสรุปร่วมกันแล้ว สมาชิกทุกคนก็ยอมรับพร้อมกันนำไปปฏิบัติ นอกจากนี้ การระดมความคิดร่วมกัน ยังทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำสามารถใช้ความรู้เดิมพัฒนากิจกรรมในขั้นตอนต่อไป เพื่อกำหนดและหาแนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยของครุวีเรียนและชุมชน ในรูปแบบของโครงการและกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้จริงในครุวีเรียนและชุมชนในขั้นตอนต่อไป

1.4 ขั้นตอนการพัฒนาการเรียนรู้เรื่องมูลฝอยให้แก่ครุวีเรียน เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อต้องการให้กลุ่มนักเรียนแกนนำได้นำการเรียนรู้ โครงการและกิจกรรมพัฒนาความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยครุวีเรียนและชุมชนที่ได้รับระดมความคิด ไปนำเสนอต่อผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับเป้าหมายในการดำเนินโครงการฯ และรับสมัครกลุ่มแกนนำชุมชนเข้าร่วมในการดำเนินโครงการฯ ดังกล่าว

รวมทั้งนำโครงการและกิจกรรมทั้งหมดไปปฏิบัติจริงในครุวีเรียนและชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ครุวีเรียนเกิดความรู้สึกรู้สึกตื่นตัว รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้ ความเข้าใจทัศนคติ พฤติกรรมเกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยที่ถูกต้อง ประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

1.4.1 การประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเข้าสู่ชุมชนของนักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับชุมชน โดยการจัดกิจกรรมตามรอยมูลฝอยในชุมชน การสัมภาษณ์ชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนและครูแกนนำได้ฝึกการปฏิสัมพันธ์ การพูดคุยนอกรอบ การถ่ายทอดข้อมูลเรื่องมูลฝอยสู่ครุวีเรียนและชุมชน รวมทั้งได้ฝึกการตอบคำถามและฝึกการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ผลจากกิจกรรมดังกล่าว ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้ กล่าวคือ การที่นักเรียน ครู และแกนนำชุมชนได้เข้าไปประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้เรื่องมูลฝอย การลดปริมาณมูลฝอย การทำน้ำหมักชีวภาพให้แก่ครุวีเรียนและชุมชน โดยการประชาสัมพันธ์ การแนะนำและการให้ความรู้ตามบ้านเรือน การให้ข้อมูลผ่านเสียงตามสาย พบว่า ทุกกิจกรรมส่งผลให้นักเรียน ครู และแกนนำชุมชนได้รับคำชมเชยจากสมาชิกในชุมชน และผลดังกล่าวยังทำให้แกนนำดังกล่าวเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหามูลฝอยในชุมชน

อย่างไรก็ตาม การเข้าไปดำเนินกิจกรรมดังกล่าวในแต่ละครั้ง มักไม่ได้รับความร่วมมือจากครุวีเรียนเท่าที่ควร แต่ไม่ได้ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเกิดความท้อใจ เนื่องจากนักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้เห็นผลจากการทำงานของตนเอง และเกิดความภาคภูมิใจที่ตนเองได้มีส่วนในการปฏิบัติงานที่เป็นสาธารณประโยชน์ต่อชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า การที่นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเข้าไปประชาสัมพันธ์ และดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เพื่อให้ความรู้เรื่องมูลฝอยภายในครุวีเรียนและชุมชน มีส่วนช่วยให้สมาชิกในชุมชนบางส่วนเกิดความละอายใจ เมื่อเห็นนักเรียนและครู

กลุ่มแกนนำเข้าไปให้ความรู้ และร่วมกันเก็บมูลฝอย
ในชุมชน

1.4.2 การทดลองคัดแยกมูลฝอยใน
ชุมชน (กิจกรรมตามรอยมูลฝอยในชุมชน) การที่
นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ ได้เข้าไปทดลองคัดแยก
มูลฝอยในชุมชน พบว่า กิจกรรมดังกล่าวทำให้สมาชิก
ในชุมชนเกิดความสงสัยในพฤติกรรมที่นักเรียนปฏิบัติ
คือ มีสมาชิกในชุมชนบางส่วนเข้าดูการปฏิบัติงานของ
นักเรียน รวมทั้งให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเยี่ยมอุกรณ์
ในการชั่งน้ำหนักมูลฝอย นำน้ำมาให้ดื่ม อย่างไรก็ตาม
ผลจากการดำเนินกิจกรรมพบว่า กิจกรรมดังกล่าว
สามารถกระตุ้นให้ครัวเรือนและชุมชนเกิดการตื่นตัว
และเกิดการเรียนรู้ได้ระดับหนึ่ง แต่ไม่สามารถทำให้
สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมคัดแยกมูลฝอย
แม้ว่านักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้เชิญชวนให้เข้าร่วม
กิจกรรมก็ตาม ซึ่งสาเหตุที่ไม่เข้าร่วม คือ มีความ
รังเกียจ และเห็นว่าสกปรก

1.4.3 การเทน้ำหมักเพื่อทำความสะอาด
ชุมชน การที่นักเรียนกลุ่มแกนนำได้ร่วมแรงร่วมใจ เพื่อ
นำน้ำหมักชีวภาพไปเทเพื่อทำความสะอาดคูระบายน้ำ
และถังขยะภายในชุมชน พบว่ากิจกรรมดังกล่าวทำ
ให้นักเรียนมีความรู้สึกตื่นตัวและกระตือรือร้นในการ
ปฏิบัติงาน และสมาชิกในชุมชนบางคน เมื่อเห็นนักเรียน
นำน้ำหมักไปเทในคูบริเวณบ้านเรือนของตน ก็จะมีการ
นำภาชนะมาขอรับน้ำหมักชีวภาพจากนักเรียน โดยที่
ตนเองยังไม่ทราบประโยชน์ของน้ำหมักชีวภาพว่ามี
คุณสมบัติอะไรใดบ้าง อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมดังกล่าว
ของสมาชิกในชุมชน มีส่วนช่วยให้นักเรียนกลุ่มแกนนำ
ได้ส่งผ่านความรู้เรื่องประโยชน์ และวิธีการทำน้ำหมัก
ชีวภาพให้กับสมาชิกในชุมชนได้รับทราบ และส่งผล
ให้นักเรียนกลุ่มแกนนำเกิดความภาคภูมิใจที่ตนเอง
ได้มีส่วนร่วมในการรวมพลัง เพื่อทำงานสาธารณะที่
เป็นประโยชน์ให้แก่ชุมชน

1.4.4 การขอบริจาคมูลฝอย ผลจาก
การดำเนินกิจกรรมพบว่า การที่นักเรียนกลุ่มแกนนำ

ได้เข้าไปขอรับบริจาคมูลฝอยจากครัวเรือนและชุมชน
ส่งผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดการตื่นตัว และเกิดการ
เรียนรู้เรื่องมูลฝอยมากขึ้น เนื่องจากนักเรียนกลุ่มแกนนำ
ได้มีส่วนช่วยในการคัดแยกมูลฝอยให้ครัวเรือนที่ได้
บริจาคมูลฝอยให้กับนักเรียน ซึ่งทำให้ครัวเรือนได้
เรียนรู้และรับทราบวิธีการคัดแยกมูลฝอย นอกจากนี้
นักเรียนยังสามารถแนะนำให้ครัวเรือนที่สนใจเรื่อง
การจัดการมูลฝอยทราบว่า มูลฝอยมีการแบ่งออกเป็น
กี่ประเภท และมูลฝอยประเภทใดสามารถนำไปขายได้
หรือสามารถนำไปทำน้ำหมักชีวภาพได้ ซึ่งการปฏิบัติ
ดังกล่าวของนักเรียนกลุ่มแกนนำ สามารถดึงดูดความ
สนใจและเพิ่มเติมความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยให้
กับครัวเรือนและชุมชนที่สนใจได้พอสมควร

1.4.5 การใช้สื่อประเภทต่าง ๆ ในการ
เข้าชุมชน การที่นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ แกนนำ
ชุมชนได้เข้าไปแจกแผ่นพับความรู้เรื่องมูลฝอยใน
ชุมชน เดินถือสื่อป้ายผ้า ตามถนนเส้นหลักของชุมชน
เพื่อรณรงค์ให้ครัวเรือนและชุมชนเกิดการเรียนรู้และ
ร่วมกันลดปริมาณมูลฝอยในครัวเรือนและชุมชน รวมทั้ง
มีการนำสื่อป้ายผ้ารณรงค์ไปติดไว้ตามบ้านเรือนของ
แกนนำชุมชน เพื่อชักจูงความสนใจและเชิญชวนให้
ครัวเรือนและชุมชนช่วยกันลดปริมาณมูลฝอย ซึ่งใน
ระหว่างการดำเนินกิจกรรมนักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ
ยังสามารถสังเกตปฏิกิริยาตอบสนองของครัวเรือน ซึ่ง
ปฏิกิริยาการตอบสนองของชุมชนยังเป็นแรงเสริมที่
ทำให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำมีแรงจูงใจที่จะลด
ปัญหามูลฝอยในชุมชนมากขึ้น

1.4.6 ธนาคารมูลฝอย ผลจากการ
ที่นักเรียนกลุ่มแกนนำได้มีการทดลองรับซื้อมูลฝอย
ส่งผลให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ในเรื่องของการคัดแยก
มูลฝอยและเห็นความสำคัญของการนำมูลฝอยรีไซเคิล
มาขาย โดยพบว่า ในช่วงการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว
นักเรียนกลุ่มแกนนำที่สมัครมาทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่
รับซื้อมูลฝอยได้มาเข้าร่วมกิจกรรมพร้อมกันตั้งแต่เวลา
07.00 น. เพื่อช่วยกันเตรียมความพร้อมและซักซ้อม

ขั้นตอนในการรับข้อมูลฝอย แม้ว่าก่อนวันรับข้อมูลฝอย ผู้วิจัยได้มีการอธิบายขั้นตอนในการรับข้อมูลฝอยให้นักเรียนกลุ่มแกนนำรับทราบแล้ว แต่เมื่อถึงวันรับข้อมูลจริงปรากฏว่า นักเรียนกลุ่มแกนนำยังไม่สามารถจดจำขั้นตอนในการรับข้อมูลได้อย่างครบถ้วน ทั้งนี้เนื่องจากขั้นตอนการรับข้อมูลฝอยมีความซับซ้อน

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงทำการทบทวนขั้นตอนในการรับข้อมูลฝอยให้นักเรียนกลุ่มแกนนำอีกครั้ง ซึ่งพบว่า ภายหลังจากทบทวนความรู้ นักเรียนกลุ่มแกนนำสามารถเข้าใจและเรียนรู้เรื่องการปฏิบัติหน้าที่ในแต่ละส่วนของผู้ทำหน้าที่ธนาคารได้มากขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ยังไม่ถูกต้องมากนัก อีกทั้งการดำเนินงานธนาคารมูลฝอยของโรงเรียน ก็ยังไม่สามารถทำให้ครัวเรือนและชุมชนเกิดการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยได้มากนัก เนื่องจากการดำเนินการธนาคารขยะ ถือเป็น การทดลองดำเนินการรับข้อมูลฝอยของโรงเรียนครั้งแรก ทำให้โรงเรียนยังไม่มีความพร้อมในการดำเนินการ อีกทั้งโรงเรียนก็ไม่มี การประชาสัมพันธ์ให้ครัวเรือนและชุมชนทราบอย่างจริงจัง

การติดตามและประเมินผล เพื่อประเมินผลเบื้องต้น ในกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย ผู้วิจัยมีการจัดประชุมเพื่อสรุปการเรียนรู้ของนักเรียนกลุ่มแกนนำทุก ๆ ครั้ง ภายหลังจากการจัดกิจกรรม รวมทั้งมีการสัมภาษณ์นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำเป็นระยะ ๆ และได้จัดการประชุมเพื่อสรุปการเรียนรู้ทั้งหมดของนักเรียนกลุ่มแกนนำ 1 ครั้ง เมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยในโรงเรียน โดยผลการเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำได้นำเสนอไว้ในส่วนของผลเบื้องต้นที่เกิดจากการพัฒนาฯ ในหัวข้อถัดไป

2. ผลเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจากการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากครัวเรือน

2.1 ผลด้านการเรียนรู้

2.1.1 การเรียนรู้ของนักเรียนกลุ่มแกนนำ สามารถสรุปได้ดังนี้

1) นักเรียนแกนนำตระหนักถึงประโยชน์และโทษของมูลฝอย และได้เรียนรู้วิธีการลดปริมาณ การแยกและกำจัดมูลฝอย

2) นักเรียนแกนนำได้พัฒนาทักษะการพูด ทำให้กล้าแสดงออกและมีความรับผิดชอบมากขึ้น

3) นักเรียนแกนนำได้เรียนรู้ที่จะพัฒนาความสามัคคีและความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน

4) ภายหลังจากที่นักเรียนแกนนำได้นำความรู้ไปเผยแพร่ให้กับครัวเรือนและชุมชน รวมทั้งได้ทำประโยชน์ให้กับชุมชน ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกรักชุมชนและเกิดความตระหนักถึงปัญหา มูลฝอยมากขึ้น

5) นักเรียนเกิดความตระหนักในเรื่องการทิ้งมูลฝอยให้เป็นที่ที่เป็นทาง รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น และนักเรียนมีการทิ้งมูลฝอยลงถังเพิ่มมากขึ้น กล่าวคือ ก่อนที่นักเรียนจะเข้ามาเป็นกลุ่มแกนนำ เมื่อนักเรียนมีมูลฝอยอยู่ในมือ นักเรียนมักทิ้งมูลฝอยลงบนพื้นหรือบริเวณพื้นที่ที่ตนกำลังวิ่งเล่น โดยที่ไม่คำนึงว่ามีถังมูลฝอยวางอยู่บริเวณใดบ้าง แต่ภายหลังจากการเข้าร่วมเป็นแกนนำและได้รับความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย ผู้วิจัยสังเกตพบว่า เมื่อนักเรียนมีมูลฝอยอยู่ในมือ นักเรียนจะมีการนำมูลฝอยไปทิ้งลงถังมูลฝอยที่แยกประเภทจากนั้นจึงกลับไปวิ่งเล่นต่อไป นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีนักเรียนแกนนำบางคนคอยตักเตือนเพื่อนนักเรียนที่ทิ้งมูลฝอยไม่เป็นที่หรือทิ้งไม่ลงถัง

2.1.2 ครูกลุ่มแกนนำ จากการวิจัย

พบว่า ครูกลุ่มแกนนำเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อการจัดการมูลฝอยไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือ ครูมีการทิ้งมูลฝอยลงถังทุกครั้ง และมีการตักเตือนนักเรียนที่ทิ้งมูลฝอยไม่เป็นที่ที่เป็นทาง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ครูกลุ่มแกนนำยังทิ้งมูลฝอยไม่ถูกตามประเภทของถังมูลฝอย

2.1.3 การเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำชุมชน
ผู้วิจัยประเมินโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ได้ ดังนี้

การเรียนรู้ของกลุ่มแกนนำชุมชนในการดำเนินโครงการ เกิดขึ้นได้น้อยกว่ากลุ่มแกนนำที่เป็นแกนนำฝ่ายโรงเรียน โดยผู้วิจัยประเมินจากจำนวนครั้งที่แกนนำชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมและผลจากการสรุปการเรียนรู้ สาเหตุที่ทำให้แกนนำชุมชนเกิดการเรียนรู้ในเรื่องการจัดการมูลฝอยน้อยกว่านักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ เนื่องจากแต่ละคนมีภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบหลายอย่าง ประกอบกับช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปทำวิจัยเป็นช่วงที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งกลุ่มแกนนำชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้ง (ในฐานะหัวหน้าคณะ) ดังนั้นเมื่อมีกิจกรรมต่าง ๆ กลุ่มแกนนำชุมชนจึงไม่ได้มีส่วนร่วม

2.1.4 การเรียนรู้ของครัวเรือนนักเรียนกลุ่มแกนนำ ผู้วิจัยประเมินโดยการสอบถามผ่านนักเรียนซึ่งเป็นสมาชิกของครัวเรือน เนื่องจากผู้วิจัยไม่สามารถประเมินการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ผู้วิจัยเคยเข้าไปพูดคุยกับผู้ปกครองนักเรียนกลุ่มแกนนำที่บ้าน แต่ไม่ได้รับความร่วมมือ อีกทั้งผู้ปกครองของนักเรียนส่วนมากทำงานนอกบ้าน กลับเข้าบ้านในเวลาค่ำมืด จึงเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าไปประเมินการเรียนรู้ของครัวเรือนได้ด้วยตนเอง ซึ่งจากการที่นักเรียนสรุปการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการมูลฝอยตามประเด็นที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้ พบว่า นักเรียนได้มีการนำความรู้ไปถ่ายทอดให้แก่ครัวเรือน แต่ผู้ปกครองไม่ได้ตอบสนองต่อข้อมูลที่นักเรียนถ่ายทอดเท่าที่ควร ดังประเด็นการสรุปการเรียนรู้ของนักเรียน ดังนี้

- 1) ผู้ปกครองรับทราบข้อมูลที่ได้รับการแนะนำ แต่ไม่ปฏิบัติตาม
- 2) นักเรียนไม่ได้นำความรู้เรื่องมูลฝอยไปถ่ายทอดให้ผู้ปกครองได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ผู้ปกครองไม่สนใจและไม่ปฏิบัติตาม
- 3) ผู้ปกครองไม่มีเวลาในการลงมือปฏิบัติ แม้นักเรียนได้แนะนำให้ทราบว่าสามารถ

คัดแยกมูลฝอยเพื่อนำไปขายได้

4) ผู้ปกครองไม่ให้ความสนใจเรื่องการจัดการมูลฝอย เนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่องที่ทำให้เสียเวลาทำงาน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีผู้ปกครองของนักเรียนกลุ่มแกนนำเพียง 4 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนของนักเรียนแกนนำทั้งหมด 48 ครัวเรือน ที่มีการคัดแยกมูลฝอยในครัวเรือน โดยมีการนำมูลฝอยรีไซเคิลไปขายให้ร้านรับซื้อของเก่า อย่างไรก็ตาม พบว่าครัวเรือนดังกล่าวมีความสนใจเรื่องการจัดการมูลฝอยอยู่ก่อนแล้ว และบางครั้งครัวเรือนก็มีการแยกมูลฝอยบางชนิดไว้ขายให้กับรถซาเล้ง ดังนั้น เหตุผลที่การดำเนินโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชนไม่ได้รับการตอบรับจากครัวเรือนและชุมชน เนื่องจากประชาชนส่วนมากไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการมูลฝอย โดยเห็นว่าเป็นภาระหน้าที่ของเทศบาล และการที่ประชาชนส่วนมากเป็นคนหาเช้ากินค่ำ จึงทำให้ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม

อีกทั้งในส่วนของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนยังขาดประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน เพราะเพิ่งเข้ามารับตำแหน่ง และให้ความสำคัญในเรื่องการพัฒนาทางด้านสุขภาพ ถนนหนทาง และการศึกษาเป็นลำดับต้น ๆ ส่วนเรื่องมูลฝอยเป็นประเด็นที่ได้รับความสำคัญลำดับสุดท้าย แม้ว่าโรงเรียนวัดโคกสมานคุณ เทศบาลนครหาดใหญ่ และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา มีความพร้อมที่จะให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการจัดการมูลฝอยภายในชุมชนอย่างเต็มที่ แต่ก็ยังไม่สามารถสร้างความต่อเนื่องในการดำเนินโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชนได้ เพราะแกนนำชุมชนและประชาชนในพื้นที่ยังไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการมูลฝอยและยังขาดความพร้อมในการดำเนินกิจกรรม จึงส่งผลให้การดำเนินการโครงการจัดการมูลฝอยในชุมชนไม่มีความต่อเนื่อง

3. ปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอยโดยเริ่มต้นจากโรงเรียน

ในการดำเนินการวิจัยนี้ มีเงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรค ทำให้การดำเนินการล่าช้า และไม่บรรลุผลตามที่กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

3.1 เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้อของโรงเรียนในการพัฒนาการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอย มีดังนี้

3.1.1 ผู้บริหารโรงเรียน มีส่วนสำคัญต่องานวิจัยเรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอย เนื่องจากผู้บริหารโรงเรียนมีความสนใจกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย และให้การสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยจัดขึ้น อีกทั้งมีส่วนช่วยในการคัดสรรกลุ่มแกนนำเพื่อเข้าร่วมในงานวิจัย อันได้แก่ ครูและนักเรียนกลุ่มแกนนำ และชักชวนคณะกรรมการโรงเรียนที่เป็นกลุ่มแกนนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เพื่อเปิดโอกาสให้ครู นักเรียนและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอยอย่างเต็มที่

3.1.2 นโยบายการพัฒนาของโรงเรียน นโยบายการพัฒนาของโรงเรียนมีส่วนเอื้อให้การวิจัยนี้บรรลุผล โดยโรงเรียนมีนโยบายที่สนับสนุน และส่งเสริมการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาความรู้ให้แก่ครู เพื่อครูให้มีความรู้ด้านการวิจัยที่เน้นการพัฒนาการจัดการบูรณาการมูลฝอย สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้ครูทำวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อช่วยแก้ปัญหาให้กับผู้เรียน โรงเรียนและชุมชน และสนับสนุนให้การบริการวิชาการแก่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการบูรณาการมูลฝอย การจัดการมูลฝอยให้เกิดมูลค่า และการอนุรักษ์ ฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยให้เกิดรายได้

นอกจากนี้ โรงเรียนได้รับงบประมาณในการดำเนินโครงการจัดการมูลฝอย จากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ซึ่งทำให้โรงเรียน

สามารถนำงบประมาณมาใช้ในการดำเนินโครงการตามทิศทางและนโยบายของโรงเรียน รวมทั้งนำมาใช้ในการเสริมแรงใจให้กับนักเรียนและครูกลุ่มแกนนำ เช่น การมอบปากกา กระเป๋า แฟ้ม และเสื้อประจำชมรม และจัดสรรเงินค่าตอบแทนให้นักเรียนและครูกลุ่มแกนนำในการดำเนินกิจกรรมในชุมชนในวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งการเสริมแรงดังกล่าว มีส่วนกระตุ้นการทำงานและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของนักเรียนและครูกลุ่มแกนนำได้อย่างดี

ในทางตรงกันข้ามหากกิจกรรมใดไม่ได้รับการเสริมสร้างแรงจูงใจที่เป็นวัตถุ ก็มักไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มแกนนำเท่าที่ควร ดังนั้นการเสริมแรงจึงอาจเป็นได้ทั้งปัจจัยที่เอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการวิจัย เพราะเมื่องบประมาณในการเสริมแรงหมดลง โครงการต่าง ๆ ก็อาจไม่สามารถดำเนินการต่อได้

3.1.3 โครงสร้างระบบอำนาจ ระบบอำนาจระหว่างผู้บริหารกับผู้ใต้บังคับบัญชา ทำให้ผู้บริหารสามารถสั่งการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ซึ่งความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของครูกลุ่มแกนนำและนักเรียนกลุ่มแกนนำในงานวิจัยนี้ บางส่วนเกิดจากการรับคำสั่งจากผู้บริหารเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า แม้โครงสร้างระบบอำนาจอาจส่งผลให้ครูกลุ่มแกนนำได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัย แต่อำนาจดังกล่าวก็ไม่สามารถทำให้ผู้ถูกบังคับเกิดการเรียนรู้และมีความสนใจที่จะเรียนรู้อย่างยั่งยืนได้ ดังนั้นโครงสร้างระบบอำนาจจึงเป็นได้ทั้งปัจจัยเอื้อและอุปสรรคต่อการเรียนรู้ในงานวิจัยชิ้นนี้

3.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคของโรงเรียน ต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครูเรือนในการจัดการมูลฝอย จากการวิจัย พบว่า ภาระหน้าที่และความสนใจของครูกลุ่มแกนนำเป็นอุปสรรคในการวิจัยครั้งนี้ กล่าวคือ แม้ว่าครูกลุ่มแกนนำบางคนมีความสนใจในการเข้ากิจกรรม แต่ครูแกนนำก็ไม่ต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง เนื่องจากครูแกนนำมีภาระหน้าที่ในการสอนและมีงานอื่นนอกเหนือจากการสอน

เหตุดังกล่าวทำให้ครูกลุ่มแกนนำไม่ได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยอย่างเต็มที่

ดังนั้น ในบางกิจกรรมของงานวิจัย ผู้บริหารโรงเรียนจึงต้องใช้อำนาจสั่งการให้ครูแกนนำเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งพบว่า อำนาจดังกล่าวสามารถทำให้ครูกลุ่มแกนนำเข้าร่วมการวิจัยได้ทุกครั้ง แต่ไม่สามารถทำให้ครูเกิดความเต็มใจในการทำงานได้ และให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเท่าที่ควร เหตุผลดังกล่าวจึงได้ส่งผลกระทบต่อการเรียนรู้ของครูกลุ่มแกนนำในเรื่องการจัดการมูลฝอย เช่น ในกิจกรรมตามรอยมูลฝอย ครูขาดความสนใจในการรับฟังรายละเอียดในการดำเนินกิจกรรม ดังนั้นเมื่อมีการดำเนินกิจกรรม ครูกลุ่มแกนนำจึงขาดความเข้าใจ และสับสนเรื่องชนิดและประเภทของมูลฝอย เนื่องจากในขณะที่มีการจัดกิจกรรมให้ความรู้ ครูกลุ่มแกนนำส่วนใหญ่ไม่ให้ความสนใจ และไม่ได้รับฟังการให้ความรู้ตลอดระยะเวลาที่มีการดำเนินกิจกรรม

3.3 เจ็อนไขและปะจััยที่เอื้อต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยของครัวเรือน

3.3.1 นโยบายและแผนพัฒนาของเทศบาลนครหาดใหญ่ สมาชิกสภาเทศบาลนครหาดใหญ่ เขต 4 (อดุลย์ศักดิ์ ภูเก็ม, สัมภาษณ์) กล่าวว่า เทศบาลนครหาดใหญ่มีนโยบายสนับสนุนให้แต่ละชุมชนจัดการมูลฝอยในชุมชนของตนเอง รวมทั้งได้ส่งเสริมส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนทุกรูปแบบ ดังนั้นเมื่อเทศบาลฯ ทราบว่าโรงเรียนวัดโคกสฆานคุณมีการดำเนินกิจกรรม เรื่องการจัดการมูลฝอยในชุมชน และผู้บริหารโรงเรียนวัดโคกสฆานคุณได้มีการนำแนวคิดในการจัดตั้งถังขยะ โดยแยกออกเป็นประเภทไปตั้งตามจุดทิ้งมูลฝอยรวมของชุมชน ไปเสนอกับนายกเทศมนตรีเทศบาลนครหาดใหญ่ เพื่อให้ชุมชนโคกสฆานและชุมชนรัตนอุทิศเป็นชุมชนตัวอย่างในการคัดแยกมูลฝอยก่อนทิ้ง

ดังนั้น โครงการดังกล่าว จึงได้รับการสนับสนุนงบประมาณการดำเนินโครงการจากนายก

เทศมนตรีเทศบาลนครหาดใหญ่ เนื่องจากในปี 2548 นี้หลุมฝังกลบมูลฝอยของเทศบาลนครหาดใหญ่ อยู่ในภาวะใกล้ถึงจุดวิกฤติที่ไม่สามารถรองรับมูลฝอยได้อีกต่อไป แม้ว่าทางเทศบาลนครหาดใหญ่จะมีพื้นที่ใหม่สำหรับใช้ในการฝังกลบมูลฝอย แต่ไม่สามารถนำมูลฝอยไปฝังกลบในพื้นที่ดังกล่าวได้ เพราะได้รับการคัดค้านจากประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ทางเทศบาลนครหาดใหญ่จึงต้องกำหนดนโยบายสนับสนุนให้ชุมชนจัดการมูลฝอยในชุมชนของตนเอง เพื่อยืดอายุการใช้งานหลุมฝังกลบมูลฝอยของเทศบาลนครหาดใหญ่

3.3.2 ทุนงปะระมาณ การวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ และในส่วนของกิจกรรมการเดินทางเรื่องมูลฝอยในชุมชน เทศบาลนครหาดใหญ่ได้ให้การสนับสนุนรถประชาสัมพันธ์ เพื่อใช้ในการกระจายเสียงเพื่อการให้ความรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยกับครัวเรือนและชุมชน และสนับสนุนป้ายผ้าสำหรับนำมาใช้เขียนคำขวัญในกิจกรรมการเดินทาง

3.4 เจ็อนไขและปะจััยที่เป็นอุปสรรคครัวเรือน และชุมชน ในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในการจัดการมูลฝอย

3.4.1 ข้อจำกัดของชุมชนเมือง ชุมชนรัตนอุทิศและโคกสฆาน เป็นชุมชนเมืองที่ประชาชนส่วนมากในชุมชนอพยพมาจากที่อื่น และไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งส่งผลให้สมาชิกในชุมชนขาดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เพราะต้องทำงานนอกบ้าน และมีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบ นอกจากนี้ ภายในชุมชนยังขาดการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นการพัฒนาเรื่องการมีส่วนร่วมด้านต่าง ๆ ที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชน

ผลการวิจัยดังกล่าว จึงมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาในงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการคัดแยกมูลฝอยในชุมชนรัตนวิบูลย์และชุมชนไทยไฮเต็ล ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ ของสุทธิตา สุวรรณะ (2545) ที่พบว่า โครงสร้างของชุมชนเมือง

ไม่เอื้อให้เกิดการมีส่วนร่วม เนื่องจากชุมชนเมืองมักขาด
ความเป็นชุมชน และไม่มีความสนใจที่จะทำกิจกรรม
ทางสังคมร่วมกัน ชุมชนจึงตกอยู่ในสภาพต่างคนต่างอยู่
และที่สำคัญ คือ ขาดความรู้สึกเป็นเจ้าของในสมบัติ
ส่วนรวมของชุมชน และขาดความผูกพันกับท้องถิ่น จึง
มักอยู่ร่วมกันโดยไม่มีการทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน
เลย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า เครือข่ายทาง
สังคมของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการมีส่วนร่วมของ
ชุมชน เนื่องจากเครือข่ายทางสังคมเป็นพลังสำคัญใน
การสร้างการมีส่วนร่วมและการพัฒนาท้องถิ่น โดย
ประเด็นเครือข่ายทางสังคมที่ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ใน
เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองนี้ ผู้วิจัยได้ยึดตาม
หลักการแนวคิดของสีลาภรณ์ บัวสาย (2545) ซึ่งมี
2 ประเด็น ดังนี้

1) ลักษณะของสายสัมพันธ์ทางสังคม
สายสัมพันธ์ทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ที่ยึดโยงคน
เอาไว้ด้วยกันเป็นเครือข่าย ซึ่งเป็นการทำให้กลุ่มมี
ความผูกพันกันอย่างเหนียวแน่น สมัคสมานสามัคคี
กัน ช่วยเหลือกันและกัน และมักเกิดการยึดโยงทาง
เครือข่ายเป็นสำคัญ

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า สมาชิกในชุมชน
โซคสมาน และชุมชนรัตนอุทิศ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัด
สงขลา ส่วนมากไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ
เนื่องจากเข้ามาอยู่อาศัยเพื่อทำงานรับจ้าง และต้อง
ออกไปทำงานนอกบ้านตั้งแต่เช้ามืด เงื่อนไขดังกล่าว
จึงส่งผลให้สายสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนมีจำกัด
นอกจากนี้พบว่า ภายในชุมชนดังกล่าวยังมีความขัดแย้ง
และการแบ่งพรรคแบ่งพวก โดยในชุมชนมีการแบ่ง
ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายแกนนำชุมชนชุดเดิมซึ่งหมด
วาระไปแล้ว กับคณะกรรมการชุมชนกลุ่มใหม่ ที่เพิ่ง
ได้รับการเลือกตั้งในปี 2547

จากการวิจัยพบว่า แกนนำชุมชนกลุ่ม
ใหม่ไม่มีประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชนมาก่อน และ
กลุ่มดังกล่าวก็ไม่ได้มาจากการคัดเลือกของสมาชิกใน

ชุมชน แต่มาจากการเลือกของนายกเทศมนตรีเทศบาล
นครหาดใหญ่ เนื่องจากเป็นหัวหน้าคณะใน
ช่วงหาเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครหาดใหญ่
ปี 2547

ดังนั้น เมื่อผู้วิจัยพูดคุยกับสมาชิกใน
ชุมชนเพื่อซักถามเกี่ยวกับการทำงานของผู้นำชุมชน
กลุ่มใหม่ พบว่า สมาชิกในชุมชนบางคนไม่รู้จักผู้นำ
และไม่ทราบว่ามี การเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชน นอกจากนี้
เมื่อผู้วิจัยเข้าไปพูดคุยกับฝ่ายแกนนำชุดเก่าเกี่ยวกับ
โครงการหรือกิจกรรมการจัดการมูลฝอยในชุมชน มัก
ไม่ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มดังกล่าว เนื่องจากคิดว่า
ไม่ใช่เรื่องของตน เพราะกลุ่มของตนไม่ได้เป็นแกนนำ
ชุมชนแล้ว

สรุป การที่ภายในชุมชนไม่มีความ
สัมพันธ์ทางสังคม มีส่วนให้การจัดกิจกรรมการเรียนรู้
เรื่องการจัดการมูลฝอยในครัวเรือนและชุมชนไม่สามารถ
บรรลุผลสำเร็จได้

2) คุณภาพของสายสัมพันธ์ทางสังคม
เมื่อชุมชนรัตนอุทิศและชุมชนโซคสมานไม่มีสายสัมพันธ์
ทางสังคม และชุมชนมีปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง
เหตุดังกล่าวจึงส่งผลเสียต่อคุณภาพทางสายสัมพันธ์ทาง
สังคม กล่าวคือ ทำให้ชุมชนไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
ไม่มีการแบ่งปันหรือการผ่อนปรนเพื่อแก้ปัญหาความ
ขัดแย้งต่าง ๆ ภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนรัตน-
อุทิศ และโซคสมาน มีวัดโคกสมานคุณ เป็นศูนย์รวม
จิตใจของคนในชุมชน โดยทุก ๆ ปีภายในวัดวัดโคก-
สมานคุณ จะมีการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนา
ซึ่งการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งจึงเป็นการรวมตัวกันของ
คนทั้ง 2 ชุมชน แต่จากการสังเกตและการสัมภาษณ์
ผู้วิจัยพบว่า การรวมตัวดังกล่าวเป็นการรวมตัวเพื่อจัด
กิจกรรมของคนในชุมชนหรือเรียกว่า การรวมตัวแบบ
เฉพาะกิจ

ยกตัวอย่างเช่น งานหล่อเทียนพรรษา
ซึ่งทางวัดฯ มีการจัดขึ้นทุกปี โรงเรียนทุกโรงเรียน

ภายในชุมชนจะมาร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ประชาชนในชุมชนและคนต่างถิ่นก็ได้เข้าร่วมในกิจกรรม ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าวก็ไม่ได้ส่งผลให้ประชาชนภายในชุมชนเกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเท่าที่ควร ดังเช่น โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ ซึ่งเข้าร่วมกิจกรรมของทางวัดฯ ทุกปี แต่ก็ไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างโรงเรียนกับครัวเรือนและชุมชนได้มากนัก โดยสามารถสังเกตได้จากเมื่อมีการขอความร่วมมือผู้ปกครองของนักเรียนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน มักไม่ได้รับความร่วมมือ นอกจากนี้ โรงเรียนกับครัวเรือนและชุมชนก็ไม่เคยจัดกิจกรรมร่วมกัน (จรูญ วัฒนพรหม, สัมภาษณ์)

3.4.2 ระบบอุปถัมภ์ภายในชุมชนและผู้นำชุมชน ผู้นำในชุมชนเมืองส่วนมากมาจากการแต่งตั้งของนายกเทศมนตรี เนื่องจากการเป็นหัวหน้าให้แก่ นายกเทศมนตรีในสมัยนั้น ๆ ซึ่งช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปทำวิจัย ก็เป็นช่วงที่เทศบาลนครหาดใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงผู้บริหาร จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแกนนำชุมชนในเขตเทศบาลฯ ดังนั้นชุมชนรัตนอุทิศและชุมชนโชคสมานก็มีการเปลี่ยนแปลงผู้นำชุมชนด้วยเช่นกัน แต่ผู้นำคนใหม่ที่เข้ามาดูแลชุมชนขาดทั้งประสบการณ์ในการทำงานกับชุมชน และขาดความรู้ ความเข้าใจในระบบการทำงานแบบการมีส่วนร่วม

นอกจากนี้ พบว่า ผู้นำชุมชน และกลุ่มแกนนำชุมชนยังมีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบหลายอย่าง ดังนั้นผู้วิจัยจึงไม่สามารถขอความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มผู้นำดังกล่าวได้อย่างเต็มที่ และแม้เทศบาลนครหาดใหญ่ โรงเรียนวัดโคกสมานคุณ และโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ได้ให้การสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรม แต่หากผู้นำชุมชนไม่ให้ความสนใจ และไม่ตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการมูลฝอยในครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งไม่ได้นำหลักการกระจายอำนาจมาใช้ ก็ไม่สามารถทำให้การจัดกิจกรรมดังกล่าวประสบผลสำเร็จได้ ดังนั้นข้อจำกัดอันเกิดจากผู้นำชุมชน จึงเป็นอุปสรรคที่สำคัญ

ในงานวิจัยนี้

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เช่นนี้ ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมไทย ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนทุกพื้นที่ในประเทศไทยมีลักษณะเป็นระบบอุปถัมภ์ซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ เป็นระบบความสัมพันธ์ของคนสองฝ่าย ซึ่งไม่มีความเท่าเทียมกันในหลาย ๆ ด้าน แต่จะมีความสัมพันธ์กันในลักษณะต่างฝ่ายต่างให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยมีอุดมการณ์ที่จรรโลงความสัมพันธ์เหล่านี้ ด้วยแนวคิดเรื่องพระเดช-พระคุณ บุญคุณ ความกตัญญู วาสนา บารมี เป็นต้น

3.4.3 การขาดการสนับสนุนจากองค์กรชุมชน ภายในชุมชนรัตนอุทิศและชุมชนโชคสมาน มีองค์กรชุมชน อันได้แก่ กลุ่ม อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ แต่ทั้งนี้ ในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปทำวิจัย เป็นช่วงที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนครหาดใหญ่ ซึ่งการดำรงอยู่ขององค์กรต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับผลการเลือกตั้ง ดังนั้นเมื่อคณะผู้บริหารที่ตนเองสนับสนุนไม่ได้รับเลือก บุคคลนั้น ๆ ก็หมดวาระการดำเนินงานในองค์กรด้วยเช่นกัน และผู้วิจัยไม่มีอำนาจที่จะสามารถชักจูงองค์กรชุมชนดังกล่าวให้เข้าร่วมในกระบวนการเรียนรู้ได้

3.4.4 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของคนในชุมชน ครัวเรือนของนักเรียนกลุ่มแกนนำที่เข้าร่วมในงานวิจัยครั้งนี้มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับยากจน จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเรียนรู้ และการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอย โดยผู้วิจัยแยกสภาพปัญหา ออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1) อาชีพและรายได้ของคนในชุมชนจากการวิจัย พบว่า ครัวเรือนในชุมชนรัตนอุทิศและชุมชนโชคสมาน ส่วนใหญ่มีรายได้น้อยและมีการประกอบอาชีพรับจ้าง ทำให้ผู้ปกครองของนักเรียนต้องออกไปทำงานนอกบ้านทุกวัน ตั้งแต่เวลาเช้ามีดและกลับมาในเวลาค่ำมืด ดังคำสัมภาษณ์

“แม่ออกไปทำงาน ผมยังไม่ตื่น กว่าแม่จะกลับจากทำงาน ผมก็หลับแล้ว จึงไม่มีเวลาแนะนำแม่ให้แยกประเภทขยะ” (ศตวรรษ เกตุแก้ว, สัมภาษณ์)

สภาพดังกล่าว จึงส่งผลให้ครัวเรือนขาดการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ นอกจากนี้เมื่อผู้วิจัยมอบหมายงานให้นักเรียนกลุ่มแกนนำไปให้ความรู้กับครัวเรือน พบว่า นักเรียนไม่สามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายได้ โดยให้เหตุผลว่าไม่มีเวลาได้พบกับผู้ปกครอง

2) สภาพปัญหาครอบครัวของนักเรียนจากการวิจัยและการสัมภาษณ์นักเรียนกลุ่มแกนนำ ทำให้พบว่าครัวเรือนของนักเรียนแกนนำจากทั้งหมด 48 ครอบครัว มีเพียง 2 ครอบครัว ที่สมาชิกในครัวเรือนของนักเรียนอาศัยอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าพ่อแม่ ลูก โดยพบว่า ที่เหลืออีก 46 ครอบครัว พ่อ-แม่ของนักเรียนแกนนำแยกทางกัน

เหตุดังกล่าวทำให้นักเรียนแกนนำต้องอาศัยอยู่กับตา-ยาย ซึ่งตนเองมักจะเรียกว่า พ่อ-แม่ และมีนักเรียนแกนนำบางส่วนอาศัยอยู่กับพ่อ หรือแม่เพียงคนเดียว ซึ่งลักษณะครอบครัวที่แตกแยกเช่นนี้ส่งผลให้นักเรียนกับผู้ปกครองขาดการติดต่อสัมพันธ์กัน เนื่องจากผู้ปกครองต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวเพียงลำพัง ดังนั้น ทุกครั้งที่ผู้วิจัยซักถามนักเรียนถึงการนำความรู้ไปถ่ายทอดสู่ครัวเรือน มักได้คำตอบว่าผู้ปกครองไม่อยู่บ้าน ดังคำสัมภาษณ์

“พ่อกับแม่แยกทางกัน จึงต้องอาศัยอยู่กับแม่ และก็ไม่ค่อยมีเวลาได้พบเจอกัน เพราะแม่ไปทำงานรับจ้างกว่าจะกลับบ้านก็ตึกตื่น และบางครั้งก็ไม่กลับบ้าน” (กลุ่มนักเรียนกลุ่มแกนนำ, สัมภาษณ์ 2547)

สรุป การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของครัวเรือนในการจัดการมูลฝอย โดยเริ่มต้นจากโรงเรียน สามารถทำให้ครัวเรือนและชุมชนในเขตบริการของโรงเรียนวัดโคกสมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เกิด

การเรียนรู้เรื่องการจัดการมูลฝอยได้ในระดับน้อยมาก เนื่องจากครัวเรือนและชุมชนในเขตดังกล่าวมีเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการเรียนรู้เรื่องมูลฝอยดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตาม แนวทางในการพัฒนาการเรียนรู้ของครัวเรือนและชุมชนโดยเริ่มต้นจากโรงเรียนให้ประสบผลสำเร็จนั้น จำเป็นต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เรื่องมูลฝอยไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาในด้านอื่น ๆ โดยโรงเรียน ชุมชน หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมและให้ความสนใจในปัญหามูลฝอยที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างจริงจัง นอกจากนี้ต้องมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่มีสภาพปัญหาทางครัวเรือน ทางเศรษฐกิจและขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญโดยเน้นกิจกรรมที่ทำให้ชุมชนเกิดปฏิสัมพันธ์และเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนมากมีความเคยชินกับการได้รับความช่วยเหลือหรือได้รับการแก้ปัญหาต่าง ๆ จากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งการช่วยเหลือดังกล่าวมีส่วนทำให้ประชาชนขาดความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วม และคิดหาแนวทางแก้ปัญหาดังที่ทราบว่า การช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ส่วนมากมักยึดแนวคิดของตนเองเป็นสำคัญ รวมทั้งไม่มีการตรวจสอบความต้องการหรือศึกษาประเด็นปัญหาภายในชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้นการดำเนินการดังกล่าวจึงมักเป็นการให้ความช่วยเหลือหรือการแก้ปัญหาที่ไม่ตรงจุด ซึ่งผลจากกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การพัฒนาหรือการแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จหรือเกิดความเป็นไปได้มากที่สุด จำเป็นต้องเกิดมาจากความสนใจ การมีส่วนร่วมความร่วมมือและความต้องการของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาเป็นสำคัญ

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2542). **เคล็ดลับในการจัดการขยะ**. กรุงเทพฯ: กองส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้.
- _____. (ม.ป.ป.). **การกำจัดขยะมูลฝอย**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- คณะกรรมการการปฏิรูปการเรียนรู้. (2543). **การปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. กรุงเทพฯ: ครูสภา.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2539). **สังคมไทยในกระแสการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงานพัฒนา.
- บุญถ้วน แก้วปิ่นตา. (2545). **ชุมชนเมืองกับการจัดการมูลฝอยในปี 2000. อนามัยสิ่งแวดล้อม, 3 (เมษายน-มิถุนายน), 30-34.**
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พงศ์ภพ ขนาบแก้ว. (2549). **การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อการจัดการมูลฝอยในโรงเรียนระดับประถมศึกษา: กรณีศึกษา โรงเรียนวัดโคก-สมานคุณ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา**. วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 12(4), 597-614.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2545). **พลังงานท้องถิ่น บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุภรนต์ โจรนไพรงศ์. บรรณาธิการ. (ม.ป.ป.). **สถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540-2541**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลย์. (2543). **โครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการมูลฝอยชุมชน**. ศูนย์กฎหมายและการพัฒนาสิ่งแวดล้อม คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดธิดา สุวรรณะ. (2545). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการคัดแยกมูลฝอยในชุมชนรัตนวิบูลย์ และชุมชนไทยไฮเต็ล ในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา**. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา).

สัมภาษณ์

- จรรยา วัฒนพรหม. (2547, 28 มิถุนายน), สัมภาษณ์.
- ธนา นนทพุทธ. (2547, 12 พฤศจิกายน), สัมภาษณ์.
- ศตวรรษ เกตุแก้ว. (2547, 19 มิถุนายน), สัมภาษณ์.
- อดุลย์ศักดิ์ มูเก็ม. (2547, 9 สิงหาคม), สัมภาษณ์.